

Helga Reidun Bergebakken Nasset

Stil og stoff – moter gjennom meir enn 250 år

Eit knippe kvinneklede frå ulike tidsperioder.

*Fremst: Kvinnetrøye med trykt mønster, frå slutten av 1800-talet. Bak: Liv frå åra 1860-80. T.h.:
Dagens mote, luse og bukse i svart.*

“Stil og stoff”, er tittelen på den nye permanente utstillinga ved Museumsentret Ramsmoen. Denne vil gje deg eit innblikk i moteutviklinga gjennom meir enn 250 år. I tillegg til dei plagga som er utstilt, blir du her orientert om snitt, stoff og fargar, og vil få innføring i tidsperiodane desse høyrer til.

Chr. Tønsberg: “Dragter fra Tønset”

Introduksjonen til utstillinga er akvarellen “Dragter fra Tønset” laga av J.F. Ekersberg (1822-70). Den er utgjedd i plansjeverket *Norske Nationaldragter* av Chr. Tønsberg i 1852. Akvarellen er truleg laga med bakgrunn i tekst av Nicolai Ramm Østgaard, som skreiv boka “*En Fjeldbygd*”. Han vaks opp på

Ramsmoen og har fått bauta ute på gardsplassen. (Sjå meir om han i Ola Jonsmoens artikkel).

Militære uniformsplagg frå midten av 1700-talet

Uniformstrøya er det eldste plagget i utstillinga, frå ca 1748. Trøya er sydd av raud vadsmål, fôra med blått grovt ulltøy og kanta foran og rundt halsen med gult ulltøy, verken. Trøya er frå *Den Søndenfieldske Skie-løverbattalion*, truleg tilhøyrdd ein soldat innan *Det Aamot-ske Skiløbercompagnie* som desse bygdena var med i. Snittet er franskinspirert, med "just au corps" som førebilete, ein sid, tettsittande frakk. Denne er inspirasjonskjelda for fleire norske mannsplagg på 1700-talet. Militært vart trøya brukt ihop med gul knebukse. Trøya er her temmeleg sundklypt, og av den grunn heldt ho på å gå i fillesekken, men vart redda i siste liten og gjeve til samlingane ved Tynset Bygdemuseum. Dette er ei av dei få uniformstrøylene frå 1700-talet som er bevart.

Hetta er litt yngre enn trøya, men også frå 1700-talet. Begge plagga kjem frå same gard, men det er uvisst om dei var brukt ihop. Denne hettetypen er presentert på uniformsteikning frå 1733, der både hette og trøye er i grønt. (T. Brynildsen). Det fins imidlertid ingen teikning som viser den raude hetta i bruk, derimot er fleire slike bevart i museale samlingar.

Skiftebrev frå 1775

I skifte etter Ingebret Mortensson Rusten, Tynset f. 1733, går det klart fram

Militær uniformstrøye frå midt på 1700-talet (ca 1748). Trøya vart redda frå den evige undergang, da den heldt på å ende i fillesekken. Frå Fåset, Tynset. Foto: Forfatteren.

kva klede han hadde. Mye tyder på at dette var ein kar som dreiv med hester og køyring, mest truleg kolkøyring til Røros, som så mange andre på 1700-talet. Kjeldene fortel at han var ugift. Bak kvart plagg står verdsetjinga i riksdalar, skilling og penning. Ei ku er i same skiftet verdsett til 5 dalar.

1 Bokke Skinds West med Rød Multums Foer og Hviide Knapper	2 - 0 - 0
1 Blaae Stemmetes West med Strie Foer	1 - 0 - 0
1 grøn ditto Trøye med Strie Foer	0 - 2 - 0
1 graae Wadmels West	1 - 0 - 16
1 gammel ditto	0 - 1 - 18
1 gammel Hviid ditto	0 - 0 - 16
1 par Skind Boxer	1 - 0 - 0
1 par Rens Skind ditto	0 - 3 - 0
1 par gamle gamle Wadmels Boxer	0 - 0 - 12
1 Liv - Jord	0 - 1 - 12
1 Bever - Skind Lue	0 - 2 - 0
1 Blaae Snip Lue	0 - 0 - 8
1 par Blaae Hansker	0 - 0 - 12
1 par gamle ditto	0 - 0 - 10
1 par graae ditto	0 - 0 - 10
1 par Kalv Skind Snee - Sokker	0 - 0 - 8
1 par Wadmels ditto	0 - 0 - 10
1 Favn - Skind	0 - 0 - 2
1 par Sovskinds Hansker	0 - 0 - 12
1 par ditto	0 - 0 - 4
1 lerrets Skiorte	0 - 1 - 8
1 par graa Wanter	0 - 0 - 8
1 par Skoe med Spænder	0 - 2 - 0
1 par Nye Huus Skoe	0 - 0 - 6
1 Liden Mad Sæk	0 - 2 - 12
1 ditto gammel	0 - 0 - 6
1 Heste Klæde	0 - 0 - 12
1 ditto	0 - 0 - 8

Johan F.L. Dreier sine draktakvareller

Johan F. L. Dreier (1775-1833) var prostpektmålar. Han var fødd i Trondheim og budde der til ca 1800, da han fløtta til Bergen.

Ei samling akvareller frå bygdene i Nord-Østerdalen er laga i åra 1796 - 99. Draktplagg som var nemnd i skiftebrevet foran, kan me sjå att på teikningane, bukse og trøye i skinn, snipp-lue, livgjord (belte), snøsokker og fangskinn (eit vanleg arbeidsplagg på denne tida).

J.F.L. Dreier, 1797-98:
"Tolging med sin Pige". (10607)

Klæde av skinn

Det nemnde skiftet, draktakvarellane og dei utstilte kledan underbygger bruken av skinnklede på slutten av 1700-talet. Ingebret Mortenssen har ved sin bortgang tre bukser, av desse er to i skinn, den eine av reinskinn. Utstillinga viser fram to plagg i skinn, ei trøye og ei bukse, begge frå Fåset, Tynset.

1800-talet

Akvarellen "Mand fra Tønset med sin Kone" er laga av J. Senn. Denne kom ut

i plansjeverket *Norske Nationale klæde-dragter*, Kbh. 1812-19. J. Senn var fødd i Sveits, men fløtta til København og budde der. Han var aldri i Norge for å teikne, men kjøpte Dreier sine akvareller og kopierte dei. Motene på 1800-talet får eit mørkare preg enn det Senn gjev uttrykk for.

*J.F.L. Dreier, 1797-98:
"Mand og Kone fra Rejndalens Præstegjeld i
Agershus Stift". (10604)*

Som kjent skjedde endringen i draktskikken med påverknad utanfrå. Mannfolka var dei fremste til å hente heim nye impulsar. Dei var stadig på reisefot, medan kvinnene var bunde til gjeremål på garden. Dette førte til at mannfolka la vekk skinnkleda og gjekk over til kleplagg i vadmål og andre ull-

stoffer. Trøyene får ein vidare og meir rettvinkla fasong, tydeleg påverka av empiren (1800-20) mellom anna med høg halslinning. Knebuksene var framleis i bruk. Fargar som gjekk att var mørkt blått, grått, svart og brunt.

Messingknapper og spenner pryda kleplagg frå denne perioden på ein funksjonell måte.

*Kvinne i kledrakt frå 1820-60, frå Telneset?,
Tynset. (21071).*

I den kvinnelege rokkokko-moten, som var dominerande gjennom heile 1700-talet, var trøya det sentrale plagget. Trøye og stakk var brukt saman, men ikkje samansydd i livet. Stiltrekk frå Louis-seize (epoke mot slutten av

Sidtrøye frå Tynset.

For å tidfeste kleplagg kan det vera greitt å spore opp tidspunktet for giftemål. Bryllupet er eit av livets høgtider og til denne anledning skaffa folk seg nytt utstyr. Embret Nilsson Storeng f. 1805 - 85 gifta seg i 1826 med Kirsti Olsdr. f. Kalbekken 1801-1873. (46801) Han er her kledd i sidtrøye, lik den i utstillinga.

1700) "løfter" livlina over midja. Kjøpte tøy som silke, bomull, mohair, calemank o. fl. vart brukt i liv og luver, og heimevove vadmål og verken brukt i større plagg som stakker og trøyer. Forkler vart her i distriktet vove i rute- og stripemønstre, med ei mørk farge i botn. Denne draktperioden strekker seg her fram til ca 1860.

Lange bukser - stutte trøyer og liv -1860 til 1880

Som ein etterfølgjar av skjøttrøyer og liv, blir det motsette dominerande framover. Frå ca 1860 går kvinnene i stakkar som er ihopsydd med livet, med ei tettsittande trøyer utanpå. Drakta er mørk.

*Kledrakt frå åra mellom 1860-80.
Parfolk frå Jordamoen, Alvdal (45473)*

Mannfolka bytter ut dei gamle knebuksene med lange bukser, med rette lår. Attåt høyrer stutt vest og trøye, enten med ståande halslinning eller med nedbretta krave og slag.

Tøytrykk

Å trykke mønster på ullstoff vart ei ny form for dekor. Dette vart nærast ein "farsott" i andre halvdel av 1800-talet. Det var fargarane som lærte seg kunsten med stofftrykk. Ein velutdanna fargar skulle ha mangeårig utdanning, og gjerne eit læreår i utlandet. Tre-skjærarar skar ut mønstra i tre, som vart montert og brukt som trykkblokker. Førebiletet for mønstra var opprinneleg utanlandske silketapeter.

Dei heimevovne ullstoffa vart sendt bort til farging, og trykking. Nord-østerdølane nytta nok hovudsakleg fargeria på Røros. Her var det ei tid tre fargarar. Elles var det fargerar både i Rennebu, Singsås, Trondheim og dessutan Tolga. Tøytrykk er brukt både i gangklede og innredningstekstiler (bordtepper, fellplagg).

Kjolen og kvinnetrøya som er vist her er begge raude med svart trykk, men botnfarga kunne også vera grønn, raudbrun og brun.

Det store hamskiftet og kledrakta

I slutten av 1800-talet skjer ei omveltning i samfunnet som og grip sterkt inn i draktskikken. Den største endringa her i distriktet kom med jernbaneutbyggina. Jernbana frå Hamar til Trondheim vart opna i oktober 1877.

Frå åra 1860-80 i Os.

Nils Mikkelsen Bakken, Tufsingdalen f. 1845-1918 og Anne Jonsdtr. f. Moen 1845-1930. I fanget sit eldste dottera Sigrid f. 1865. (41362)

Dei nye impulser gjennom større samferdsel og nye yrkesgrupper, vidare gjennom tekniske hjelpemiddel og nytt utstyr.

Maskinelt utstyr kom inn i fleire yrkesgrupper som t.d. hos skomakarar og skreddarar.

Kleda vart sydd etter snittmønster berekna på maskinsaum og nye stoffkvaliteter. Desse vart oftare enn før kjøpt, sjølv om heimevovne tøy framleis vart brukt.

I perioden 1880 - 1900 går den lokale draktskikken gradvis ut av bruk, og dei bymoteprega snitta blir brukt til dagleg klede. Dette representerer overgangen frå folkedrakt til bymote.

Familien Gjelten, Tolga i finstas, ca 1906. Etter det store hamskifte kledde folk seg i "bymote". Familien Gjelten er eit godt eksempel. Dei yngre har skaffa seg nymotens klede, medan bestemor fødd i 1836 held på den tradisjonelle bygdekleda. Fremst: Johan Johnson f. 1901. Foran f.v. Goro Knutsdr. f. 1836, Jorulf Johnson f. 1898, Sigurd Johnson f.1904, Gea Paulsdr. f. 1864, Gjertine Johnsdr. f. 1895, gift Stenberg. Bak f.v: Gea Johnsdr.f.1891, gift Erlien, John Johnson f. 1864, Peder Johnson f. 1889. (24758)

1900 – 1920

Omkring århundreskiftet har den nye moten for alvor festa seg. Det kvinnelege snittet med den svært smale livlina, dei breide skuldrene og brystet var trenden. Fasongen vart delvis skapt gjennom korsetter, spiler og snøreliv. Pynt som rysj, blonder og band, var med å fremheve det yndige og vakre.

Heimevovne ullstoffer vart framleis brukt, spesielt vinterstid, medan kjøpte bomullsstoffer var vanleg i penklede om sommaren.

Dress-moten med lang bukse og kortare trøye, begge plagg i same farge, og med kort vest under kom inn ca 1860 og held seg framleis. Dressen frå Kvikne er sydd av vadmål, av heimevove tøy. Den består av vest, bukse og jakke av same stoff og farge, kvit skjorte med stivsnipp og bryst, samt slips.

Tjue- og tredveåra

Framover 1900-talet skifter motebilette oftare enn før. I 1920-åra blir den nye kvinnemoten radikalt endra. Kjolane blir korte, rette i fasongen, lausthengande, utan midje. Nedrekanten har ei

Frå Lonåsen, Tynset ca 1910. (32746)

Brudebilette frå Narjordet, Os.

skrå eller leppete line. Den såkalla charlston-moten er komen. Nye stoff som kunstsilke og trikot er det nye, brukt i dameundertøy og strømper. For første gong på fleire hundre år klypper kvinnene håret. Den nye fasjonen er kort og rettklypt, den karakteristiske bob'en.

Ungdomen har alltid vore først ute når det gjeld å ta nye ting i bruk, medan dei eldre held på det gamle. I mellomkrigsåra kunne ein framleis sjå eldre kvinner som gjekk i klestil frå slutten av 1800-talet, med sjal over skuldrene og svart luve eller tørkle på hovudet.

1960-åra

Oppbyggingsåra etter krigen strekte seg på mange måtar heilt til 1960. Da begynte olje og plastprodukta å prege kvardagen vår. Syntetiske stoffer som nylon, crimpeline og terylene kom inn, og fargebruken var sterke pastellfargar, spesielt rosa og turkis.

Midt i 1960-åra kom minimoten, med skjørt og kjolar til midt på låret. Ei slags motvekt var selskapskjolane, som var fotside. Fargane var skarp rosa, grønt og turkis. Stoffa var av syntetisk materiale og var ofte pryda med innvoovne sølv- eller gulltråder.

Kjolane var ermlause, hadde ei høg livline og kunne vera lårkorte, men og fotside i selskapelege høve.

Både klede og frisyre skulle stå i stil. Jentene med høgt tuppert hår og gutane med fet sleik som hang ned i panna. Førebilete var amerikanske skodespelarar og popsongarar.

2002

Den nakne, meir sexy stilen pregar det kvinnelege motebilete i dag. Stor halsutringning og bar mage er trenden. Motefarga har i lengre tid vore svart, som framleis er "in". Modellen i utstillinga er kledd i bluse og bukse i stretch (hovudstoff i bomull, viscose, polyester blanda med ca 10 % elastan). Og i tillegg sko trekt med stoff, med brei tå og tjukk, høg hæl.

Gutten er her presentert i fritidsklede, i bomullsgenser og ola-bukse i dongry, og med kraftige joggesko og caps på hovudet. I dag blir fritidsklede brukt både til kvardags og i halvfine anledningar.

Utstillinga er støtta økonomisk av:

Norsk kulturråd, Hedmark fylkeskommune, Forvaltningsstyret for Tynset folkehøgskule.

Bidragstytarar til utstillinga gjennom gaver og utlånte gjenstander er:

Coop Mega Tynset, M. Bergets efit. skotøyforretning, Alvdal-Tynset Sport, Anne Marie og Pål Lunås, Magnhild og Håvard Storeng, Per Jostein og Eldrid Kjernmoen, Ingeborg Jordet, Berit Bjerkem, Borgfrid Nørdsti, Eva Skovro Enget.

Kjelder:

Arkivalia:

Skiftebrev etter Ingebret Mortensen Rusten, Tynset, f. 1733 - død. 1775.

Litteratur:

Chr. Tønsberg: Norske Nationaldragter 1852. Faksimile utgave.

Ragnar Steen: Den Søndenfieliske Skieløberbattailon i krig og fred.

Erik C. Aagaard: Den norske hær i dansketiden. Forsvarsmuset 1992.

By og bygd: Norsk Folkemuseums årbok 1989 - 91. Budalen.

Kulturetaten i Hå: Då moten kom -Frå vadmål til mikrofiber- 1998.

Norske bygder 5. Glåmdal. Randi Asker: Bunaden.

Tynset bygdebok, bind 1. Forf: Ivar A. Streitlien.

Rørosboka, bind 1: O. Kvikne: Håndverk, husflid og industri.

Bygdebok for Folldalen, rev. utg, 2000, bind 1.

Bygdebok for Os bind 3,

Tolga, bind 1. Forf: Eystein Eggen.

Alvdal, ei bygdebok, bind 2 - 1. Forf: Einar Steimoeggen.

Helga Reidun Bergebakken Nasset,
Museumsarbeidar
2560 Alvdal